



אדר תשע"ט



בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

מדוע מרדכי אינו משתחוה להמן

למגילת אסתר (על פי שיעורים של פרופ' יונתן גרוסמן)

הגזירה לפגיעה האישית המתבקשת במרדכי. כלומר, מדוע הגזירה על היהודים החליפה את הריגת מרדכי, ולא הצטרפה אל העונש הבסיסי הצפוי?

פרופ' גרוסמן מציע, שייתכן שלמרדכי יש מעמד איתן בחצר המלוכה והמן אינו משוכנע שהוא יוכל לפגוע בו או במעמדו. קשה אמנם להניח שלמרדכי מעמד זהה כשל זה של המן, אבל ייתכן שסגנון המגילה - "ויבז בעיניו" - רומז גם לקושי פוליטי מעשי שהמן ניצב בפניו בבקשו להיפרע ממרדכי. ממילא, הרחבת הגזירה היא גם הדרך הנוחה, מבחינתו של המן, לסלק את מרדכי משער המלך, באשר גזירת השמד תחול גם על ראשו של מרדכי והוא לא יוכל להינצל ממנה.

לשם קביעת תאריך להשמדת כל היהודים הפיל המן פור (יושם לב שהוא עשה זאת עוד לפני קבלת רשות מהמלך. ככל הנראה להמן לא היה ספק שהוא יוכל לשכנע את המלך במזימתו).

לכאורה, ניתן היה להתייחס לנתון זה כאל נתון שולי שאינו נוטל תפקיד חשוב בהתפתחות העלילה ובמגמת המגילה. אולם, משום מה, דווקא נתון אגבי זה של אופן בחירת יום ההשמדה הפך למוקד החג, כפי שעולה מתוך שמו, שהרי בפסוקים הנקראים לקראת סיומה של המגילה נאמר,

3. אסתר ט', כו:

"על כן קראו לימים האלה פורים על שם הפור על כן על כל דברי האגרת הזאת"

כמו כן, בד"כ ששמו של החג מורה על מהותו ועניינו. מצוותו המרכזית של חג הסוכות היא הישיבה בסוכה; של חג המצות - אכילת המצות, של יום הכיפורים - הכפרה, ואם כך עניינו של פורים - לפחות בתודעתו של כותב המגילה - בפור שהפיל המן.

הפלת הפור

כידוע, המן הרחיב את גזירת השמד על היהודים כולם ולא הסתפק בסילוק מרדכי מתפקידו או בהריגתו. הסברנו בשיעור הקודם, שעובדה זאת מזכירה את מפרת הפקודה הראשונה בסיפור, את ושתי, שהרי גם שם נגזרה גזירה על הנשים כולן ולא רק עליה באופן פרטי.

אולם, דווקא השוואה זו מעלה הבדל מעניין בין שני המקרים: אומנם כל הנשים התבקשו לתת יקר לבעליהן, אך גם ושתי באופן פרטי נענשה וסולקה מתפקידה בארמון (ואולי אף נהרגה?). לעומת זאת, המן החליט לכלות את זעמו ביהודים כולם, אולם משום מה נדמה 'ששכח' את מרדכי היהודי היושב בשער המלך. כיצד ניתן להבין את העובדה שהמן אינו הורג את מרדכי במקביל להרחבת הגזירה על היהודים כולם?

הרמז שהמגילה נותנת לקורא הוא,

1. אסתר ג', ו:

"ויבז בעיניו לשלח יד במרדכי לבדו כי הגידו לו את עם מרדכי. ויבקש המן להשמיד את כל היהודים אשר בכל מלכות אחשוורוש עם מרדכי"

על פי פסוק זה נראה, כי הפגיעה במרדכי לבדו פעוטת ערך בעיני המן, ועל כן הוא מבקש לפגוע ביהודים כולם. בהיגד

"כי הגידו לו את עם מרדכי"

יכול הקורא לשמוע כרקע את שאמר מרדכי לעבדי המלך,

2. אסתר ג', ד:

"כי הגיד להם אשר הוא יהודי"

וסביר שהמן מרחיב את הגזירה על היהודים כולם כי הוא תפס את סירוב מרדכי להשתחוות כקשור באופן עמוק להיותו יהודי ולזהותו הלאומית.

עם זאת, השאלה שהעלנו לעיל אינה נפתרת בהסבר המגילה: גם אם הפגיעה במרדכי לבדו נראית להמן כעונש קל מידי, מדוע הוא אינו מצרף את הרחבת

מעבר להקשר ההיסטורי-הריאלי של הפלת הפור, נדמה כי גם מבחינה רעיונית אין זה מקרי שבמאבק שבין המן למרדכי נעשה שימוש בגורל. כזכור, מרדכי הוא משבט בנימין.

5. אסתר ב' ה:

"איש יהודי היה בשושן הבירה ושמו מרדכי בן יאיר בן שמעי בן קיש איש ימיני"
עולם המאגיה - לחשים, ניחושים וגורלות דבק ברחל ובבניה כבעל כורחם:

- רחל עצמה גונבה את התרפים אשר לאביה (בראשית ל"א, יט-לו). לדעת ראב"ע, בעזרת תרפים אלו גילה לבן נסתרות, ומטרת הגניבה הייתה למנוע מלבן גלות את מקומם של יעקב ומשפחתו. כזכור, לבן מעיד על עצמו שהוא משתמש בעולם המאגיה - "נחשתי ויברכני ה' בגללך" (בראשית ל', כז)

- יוסף, בנה בכורה של רחל, חולם חלומות (ולא נבואות!) ויודע לפתור אותם, עד שזהו הכינוי שדבק בו - "בעל החלומות" (בראשית ל"ז, יט), וכל רצף חייו - נפילתו ותקומתו במצרים - קשור בחלומות ובפתרונם.

- ביד בנימין, אחי יוסף מרחל, נמצא הגביע אשר "נחש ינחש בו" יוסף בלבושו המצרי (בראשית מ"ד, ה)

- יונתן בן שאול, מבצע 'ניחוש' בזמן המלחמה עם פלשתים במכמש; עת עלה במעלה המוצב עם נערו, הוא אמר,

6. שמ"א י"ד ט-יב:

"אם כה יאמרו אלינו דמו עד הגיענו אליכם ועמדנו תחתינו ולא נעלה אליהם. ואם כה יאמרו עלו עלינו ועלינו כי נתנם ה' בידנו וזה לנו האות"
בנחש זה ראו חז"ל את הדגם הקלאסי של ניחוש.

- מיכל בת שאול החביאה במיטתו של דוד את "התרפים... ואת כביר העזים" (שמ"א י"ט, יג). ככל הנראה אלו שימשו לניחוש, וייתכן כי מיכל לקחה אותם מבית אביה - שאול.

- שאול עצמו הלך להתייעץ עם בעלת האוב לפני המלחמה בפלשתים (שמ"א כ"ח)

אלא, שמרדכי ניצב מצידו השני של המתרס, וצריך להתמודד עם עולם של פור וגורלות. לא הוא מפיל הפור, אלא אדרבה, בצומו ובתעניתו הוא ביקש להפך את גזירת הפור.

לפני ששאול יורד לדרוש בבעלת האוב, מדגיש הכתוב,

7. שמ"א כ"ח ו:

"שאל שאול בה' ולא ענהו ה' גם בחלמות גם באורים גם נביאים"

כאמור, ברצף הסיפור נראה פרט זה שולי, אך שמו של היום, כפי שניתן לו במגילה, מחייב להתמקד בו לפחות מעט.

4. אסתר ג' ז:

"בחדש הראשון הוא חדש ניסן בשנת שתיים עשרה למלך אחשורוש הפיל פור הוא הגורל לפני המן מיום ליום ומחדש לחדש שנים עשר הוא חדש אדר"

המן מפיל את הפור בחדש הראשון. ומסביר פרופ גרוסמן, אין זה מקרה: בבבל ובסביבה השומרית בכלל, נהגו לחוג את עשרת הימים הראשונים של השנה - המתחילה בחדש ניסן - בחגיגות ובמשתאות לציון השנה החדשה. היה זה החג החשוב ביותר, ומסיבותיו נערכו קבל עם ועדה, ולא רק במקדשים לכוהני הדת. מחגיגות הפולחן לאל מרדך (ששמו של מרדכי כידוע קשור בו) נשמר עותק המפרט את המאורעות בחגיגות אלו. לענייננו נדגיש שני מוטיבים המצויים בטקסים אלו.

א. המלך עצמו נטל חלק פעיל ומרכזי בחגיגות ראש השנה, כששיא החג היה כניסתו של המלך אל מקדשו של האל מרדך (בו' בניסן). שם הוריד הכהן את סמלי המלכות של המלך (שרביט, טבעת וכתר), והמלך, תוך כדי כריעה ארצה, צריך היה להצהיר שהוא לא חטא, שהוא לא התרשל במילוי חובותיו כלפי "אלהותך הגדולה". בטי' בניסן הוצא צלמו של מרדך ממקדשו, בטקס פומבי גדול ומרשים, והקהל היה שותה ורוקד. למחרת, ב' בניסן, הוחזר הצלם למקומו.

ב. ראש השנה נתפס בעיני הבבלים הקדומים כמועד קביעת הגורלות לשנה כולה, ולאחר החזרת צלם מרדך למקומו, כהני הדת היו מפילים גורלות שונים ומבררים את הצפוי להתרחש במשך השנה כולה.

לדעת פרופ' גרוסמן, סביר להניח שהפור שהפיל המן, בחדש הראשון, קשור במישרין לגורלות אלו. ומדגיש פרופ גרוסמן, שאף על המן נאמר: "הוא הגורל לפני המן", וככל הנראה כהן דת הפיל את הפור בשבילו, לפניו, על פי הזמנתו.

כמו כן, מסביר פרופ גרוסמן, הנחת היסוד בהפלת הפור האלילית, קשורה בתפיסה על פיה ישנם ימים קבועים (או הנקבעים על ידי האלים) מראשית שנה להצלחה או לפורענות.

כשבגורלו של המן עלה יום י"ג באדר, הוא סבר שיום זה מוכן לפורענות הוא (ואכן יום זה מוכן היה לפורענות, אלא שנהפוך הוא - הפורענות התממשה באויבי ישראל).

11. לפני בחינת שני אופני הגורלות מעניין להשוות את שני ראשי השנה, זה הבבלי וזה הישראלי:

ראש השנה הישראלי	ראש השנה הבבלי
בתשרי	בניסן
הכהן נכנס לקדש הקדשים	המלך נכנס לקדש הקדשים
הכהן מוריד את בגדי הכהונה (שהם 'בגדי המלכות' שלו) ונכנס עם בגדי לבן	המלך מוריד מעליו את סממני המלכות (שרביט, טבעת, כתר וכד')
דברי הכהן: "אנא השם עוויתי, פשעתי, חטאתי לפניך אני וביתי. אנא השם, כפר נא לעוונות ולפשעים ולחטאים שעוויתי ושפשעתי ושחטאתי לפניך אני וביתי..."	דברי המלך: לא חטאתי, הוא אדון הארצות, לא התרשלתי במילוי חובות לאלוהותך הגדולה, לא הרסתי את בבל, לא פקדתי על חורבנה, לא פגעתי ב Esagila-לא שכחתי את פולחנותיה, לא הכיתי לחיו של איש מבניה בעלי הזכויות המקודשות ולא השפלתי אותם."
הפלת גורל על השעירים	הפלת גורלות לידע מה צופנת השנה

12. ומסכם את ההבדלים פרופ גרוסמן:
שני ראשי שנה ושתי כניסות לפני ולפנים; שני ראשי שנה ושני ויודיים; שני ראשי שנה, ושני גורלות - זה הבבלי וזה הישראלי, ומה גדול המרחק ביניהם. ראש השנה הבבלי מאופיין בהמלכתו החדשה של המלך. ככה ניצב הוא מול אלוהותו, מצהיר שחלילה הוא לא פשע, ומקבל הסמכה והסכמה לשנה נוספת של מלוכה. לרגל המאורע, רשאים בני האדם לראות את צפונות העתיד, ולגלות את הימים המזומנים לכל מאורע ומאורע, לגלות את תכונות הזמן שלא ניתן שוב לשינוי. לעומת זאת, בראש השנה הישראלי, מומלך מלך מלכי המלכים (א' תשרי). כחלק מציון ראשית השנה, מכפרים על מקדשו של האל ועל נתיניו כולם. כאן, מתוודה הכהן על פשעיו וחטאותיו, כדי שאלו יוכלו להיסלח. על פי מעשיו, הדתיים והמוסריים של היהודי - ייקבע גזר דינו, אך גם הוא אינו סופי ותמיד יכול הוא לשוב עד ה' אלוהיו.

פרופ גרוסמן מסביר שפסוק זה מאפיין את עולם המאגיה, שהוא ניסיון לעקוף את העמידה הישירה מול הקב"ה, ולנצל כוחות רוחניים המסתובבים בעולם, על מנת לדעת את העתיד.

כשיונתן עולה למוצב הפלשתי, מדגיש הכתוב כי,

8. שמ"א י"ד ג:

"ואחיה בן אחטוב... נשא אפוד והעם לא ידע כי הלך יונתן"

האפוד אינו מצוי עם יונתן, וממילא עליו לפנות לעזרת נחשים, וכך, כאמור, פונה שאול לעזרת הכוחות המאגיים עת ציר הנבואה פסק מעמו.

עולם המאגיה מקבל משנה תוקף ורלוונטיות בשעת גלות שכינה, בשעה שמופסקת הנבואה. לכן אין זה מקרה שאחד מציריו המרכזיים של הספר המקדים אך במעט את תקופת מגילת אסתר - של ספר דניאל, הוא החלום. כמו כן, יוסף השליט במצרים, בתחילת גלות ישראל, מבין ויודע בחלומות אך אינו זוכה לנבואה.

9. ומסכם פרופ גרוסמן:

מגילת אסתר היא מגילתה של גלות, ולכן, זה לא מפתיע למצוא בה עולם זה של הפלת פורים וגורלות, אלא שמרדכי ניצב בניגוד גמור לאבותיו, ולסביבתו. דווקא מרדכי שמזרע רחל ובנימין, ניצב מול פורו של המן וקורא צום ותענית!

בין שני ראשי שנה

כאמור, פורו של המן התבצע תוך חגיגת ראש השנה, וככל הנראה ב' (או ב"א) בניסן. 'שמונים ומאת יום' קודם לכן (חצי שנה) - ב' בתשרי, בחגיגות ראש השנה הישראלי (יום הכיפורים) מפילים אף עם ישראל גורלות. באותו יום שבו נכנס הכהן הגדול לקדש הקדשים, עטור בגדי לבן ואומר "חטאתי", מפיל הכהן גורל בבית המקדש.

10. ויקרא ט"ז ח:

"ונתן אהרן על שני השעירים גרלות גורל אחד לה' וגורל אחד לעזאזל"

במובנים מסוימים, ניתן לראות את סיפור המגילה כתמונת ראי ליום הכיפורים. ארמון המלך, שיש בו חצר חיצונה וחצר פנימית מזכיר את מבנה בית המקדש, ואל שני בתים אלו אסור להיכנס אלא אם כן נקראים מאת המלך, וגם אז יש ללבוש "בגדי מלכות" ולצפות שיושיט המלך את שרביטו, שהרי אחרת סכנת מוות מאיימת על ראשו של הנכנס פנימה. על כל זאת, ניתן להוסיף דמיון מרכזי ביותר - הפלת הגורלות.

חבל ארץ זה, ולאחר מקום ירושה אחר, אלא ה' קבע זאת.

כך גם עולה מפרשת בנות צלפחד. לאחר שהוחלט שהן ירשו את חלקת אביהן (באשר אין לו בנים שירשו), ניגשים ראשי משפחתן ושבטן ומתלוננים על העוול שעלול להיגרם אם בנות צלפחד יינשאו למי שאינו משבטן.

14. במדבר ל"ו א-ד:

"ויקראו ראשי האבות למשפחת בני גלעד בן מכיר בן מנשה ממשפחת בני יוסף וידברו לפני משה ולפני הנשאים ראשי אבות לבני ישראל. ויאמרו את אדני צוה ה' לתת את הארץ בנחלה בגורל לבני ישראל ואדני צוה בה' לתת את נחלת צלפחד אחינו לבנותיו. והיו לאחד מבני שבטי בני ישראל לנשים ונגרעה נחלתן מנחלת אבותינו ונוסף על נחלת המטה אשר תהיינה להם ומגורל נחלתן יגרע"

ואכן, בשל החשש שמא תיסוב נחלה ממטה למטה, קבעה התורה כי בת שירשה נחלה חייבת להתחתן עם בן שבטה, וכך הנחלה תישמר בידי אותו השבט.

בדברי משפחת צלפחד ישנו דגש שדורש הסבר - "אדני צוה לתת את הארץ בנחלה בגורל". לכאורה, עניין זה אינו קשור לסוגיה המשפטית הנידונה. גם אם נחלות הארץ מחולקות היו בשיקול דעת אנושי, הבעיה הייתה מתעוררת, אם אמנם תינשאנה הבנות היורשות לבעלים חוץ שבטיים.

לדעת פרופ גרוסמן, הדגש על נושא הגורל הוא במטרה להדגיש את **הבסיס הדתי** לתביעתם של משפחת בני גלעד משבט מנשה. דווקא משום שהנחלות נחלקות בגורל, יש לשמור ביותר הקפדה על גבולות נחלות השבטים. כפי שאמרנו, עובדת החלוקה בגורל מכניסה מִמַד מוחלט לחלוקה, ואסור לשנותה בשום פנים ובשום מקרה.

ומקשה פרופ גרוסמן: במבט ראשון נראה, כי הנה בפנינו פורו של המן בלבוש ישראלי. הפלת גורל שאסור להתווכח אתו, עולמות רוחניים הקובעים קביעות מוחלטות. לשם בירור העניין נפנה להפלת הגורלות כפי שהתבצעה בספר יהושע.

15. יהושע י"ח ח-ט:

"ויצו יהושע את ההלכים לכתב את הארץ לאמר לכו והתהלכו בארץ וכתבו אותה ושובו אלי ופה אשליך לכם גורל לפני ה' בשלה. וילכו האנשים ויעברו בארץ... ויבאו אל יהושע אל המחנה שלה. וישלך להם יהושע גורל בשלה לפני ה' ויחלק שם יהושע את הארץ לבני ישראל כמחלקתם"

אל מול ראש שנה דטרמיניסטי, מציב העם הישראלי ראש שנה מוסרי! גורלו של המן אפוף במשתאות, הן בחגיגות ראש השנה כפי שהיו נהוגות בעולם הבבלי, והן בתוצאת הפור הספציפי של מגילתנו - "והמלך והמן ישבו לשותות". בניגוד גמור לכך, מופל הפור היהודי ביום צום, ביום של עינוי נפש.

בהפלת גורל ישנן שתי עמדות הפוכות ומנוגדות. האחת סוברת כי ישנם דברים (ימים או שעירים) קבועים ומוגדרים, שרק עימם יכולה לעלות יפה בקשתו של מפיל הפור. העמדה השנייה הפוכה היא בתכלית - דבר לא קבוע מראש ו"הכל בידי שמים". בביצוע הגורל כונס את ידיו מבקש ההכרעה, ומשאיר את הזירה לפעולה ולהתערבות אלוהית.

גורלו של המן ב"י בניסן מתבצע תוך כדי משתאות י"ן. תפיסה אלילית-דטרמיניסטית, שלא שמה לב לרמת מוסריותו של האדם. מכיוון שהתפיסה היא שביד האדם לנצל את הכוחות הפועלים בעולם ולרתום אותם, ואת האלים עצמם, לעזרתו. לכן לאחר הצלחתו לגלות את חוקיותו הקבועה של העולם יכול הוא להשתכר ולנאוף. לעומת זאת, הגורל שמפיל הכהן ב"י בתשרי נעשה תוך כדי צום, תוך כדי ווידוי ותשובה. עמידתו בצום קשורה, כמובן, לעמידתו מול אל הדורש מהאדם לפעול על פי אמות מידה מוסריות. הפלת הפור כמוה כהשאת ההחלטה בידי מי שאמר והיה העולם, והוא יתערב וישגיח לאור עמידתם המוסרית והדתית של מאמיניו.

פורו של המן נהפך לפורנו - בעולם דטרמיניסטי שבו שולטים חוקים קבועים וזמנים שלא ניתן לשנותם, התערב הקב"ה והפך אותו לעולם שבו החוטא יוצא נפסד.

חלוקת הארץ בגורל

בציווי על הפלת גורל אנו נתקלים פעם נוספת, בחלוקת נחלות הארץ לשבטים.

13. במדבר כ"ו נג-נו:

"לאלה תחלק הארץ בנחלה במספר שמות. לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעט נחלתו איש לפי פקדיו יתן נחלתו. אך בגורל יחלק את הארץ לשמות מטות אבתם ינחלו. על פי הגורל תחלק נחלתו בין רב למעט"

ככל הנראה, כל שבט קיבל את מקום נחלתו על פי גורל, ואילו החלוקה הפנימית למשפחות כל שבט ושבט התבצעה על פי אמת מידה סוציאלית - על פי גודל המשפחה.

משמעות הפלת הגורל היא, ככל הנראה, הכנסת מִמַד מוחלט לחלוקת הארץ. לא שיקול דעת אנושי נתן לזה

אלים) שאין מעניינם מיהו העומד מולם, וזה נכפה על ידי מלך מלכי המלכים, אשר קובע את תוצאת הגורל על פי אמת מידה מוסרית, על פי האדם שניצב מולו.

19. ומסכם פרופ גרוסמן:

אם בקריאה ראשונה של המגילה ניתן לחשוב כי 'סיפור חולין' לפנינו, וכי הפלת הפור אינה אלא מאורע משני, הרי מתברר כי מלחמת תרבות רמוזה מבעד לאופן קביעת יום הגזירה, וראוי החג להיקרא דווקא על שם פור המן שהיפך אותו ה'.

האם יודע המלך על גזירות המן?

לאחר הפלת הפור על ידי המן מתוארת שיחתם הסודית של המלך ויועצו הקרוב, בה הציע המן את תוכניתו להשמדת "עם אחד מפזר ומפרד".

20. אסתר ג' ח-ט:

"וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְמֶלֶךְ אַחְשֵׁרוּשׁ יִשְׁנֶנּוּ עִם אֶחָד מִפְּזָר וּמִפְּרָד בֵּין הָעַמִּים בְּכָל מְדִינֹת מְלָכוֹתָי וְדַתִּיהֶם שְׁנוֹת מִכָּל עַם וְאֵת דַּתִּי הַמֶּלֶךְ אֵינָם עֹשִׂים וְלִמְלָךְ אֵין שׁוֹה לְהַנִּיחֵם. אִם עַל הַמֶּלֶךְ טוֹב יִכְתֹּב לְאַבְדָּם וְעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים כָּפָר כֶּסֶף אֲשֶׁקוּל עַל יְדֵי עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה לְהַבִּיא אֶל גַּנְזֵי הַמֶּלֶךְ"

ומעיר פרופ גרוסמן, שהדגשת המן על 'דתיהם' (= חוקיהם) השונות של העם הנידון חשובה ביותר בתמה העמוקה של הסיפור. מאחר ו'דתיהם' של העם שונות, הרי שאת 'דתי המלך' אינם עושים.

הדבר אותו המן מעלה כביקורת על העם הנידון, מתפרש על ידי הקורא כמובן כשבח גדול: הם אינם עושים את דתי המלך שהרי הם כפופים לדת מלך מלכי המלכים.

להפתעתנו הגדולה, המן אינו מזהה באופן ברור את העם עליו הוא מדבר. ייתכן שמשום מה המן חושש שלו יידע המלך באיזה עם מדובר הוא יסרב לרעיון ההשמדה, או סביר יותר, שאי הזכרת שמו של העם מעבירה למלך (ולקוראים) את התחושה שמדובר בעם פעוט ערך ושולי, שאף את שמו אין צורך או עניין להזכיר.

אולם, לדעת פרופ גרוסמן, עמימות זו מזמינה אותנו לבדוק האם בדברי המן לא חבויה עמימות נוספת, שייתכן ונוטלת תפקיד חשוב ביותר בהמשך התפתחות העלילה.

לשם דיון בנושא, נפתח בשתי תמונות אחרות מתוך המשך המגילה, בהן נזכרת גזירת המן. בשתי התמונות משהו מיידע אדם אחר על אודות גזירות אלו:

- התמונה הראשונה, בה מרדכי מיידע את אסתר
- התמונה השנייה, בה אסתר מיידעת את אחשורוש.

הכתוב מדגיש מספר פעמים שהגורל מתבצע בשילה, לפני ה'. כך גם בסיכום ההתנחלות.

16. יהושע י"ט נא:

"אלה הנחלות אשר נחלו אלעזר הכהן ויהושע בן נון וראשי האבות למטות בני ישראל בגורל בשלה לפני ה' פתח אהל מועד"

הדגשה זו מחזירה אותנו לגורל הישראלי השני, שכבר דנו בו (זה הנעשה ביום הכיפורים), וגם שם אנו מוצאים הדגשה דומה.

17. ויקרא ט"ז ז-י:

"ולקח את שני השעירים והעמיד אתם לפני ה' פתח אהל מועד. ונתן אהרן על שני השעירים גרלות... והשעיר אשר עלה עליו הגורל לעזאזל יעמד חי לפני ה' לכפר עליו"

שוב אנו פוגשים את מקום ביצוע הגורל - "לפני ה'". בפסוקים אלו הכתוב מתאר זאת כפעולה בפני עצמה: ראשית לוקח אהרן את השעירים ומעמידם לפני ה', אחר כך הוא מפיל גרלות. שימת השעירים "לפני ה'" מהווה הכנה הכרחית להפלת הגרלות. גורל נחלות הארץ הופל, אם כן, "לפני ה'" בשילה, פתח אוהל מועד, וגורל השעירים ביום הכיפורים מופל "לפני ה'", פתח אוהל מועד.

ומדגיש פרופ גרוסמן, שביטוי זה (לפני ה') מהווה אנטיטזה ברורה וחדה לגורלו של המן שפגשנו במגילה. על פור-גורל זה נאמר,

18. אסתר ג' ז:

"הפיל פור הוא הגורל לפני המן מיום ליום ומחדש לחדש שנים עשר הוא חדש אדר"

גורל זה מופל "לפני המן". נראה, כי אין מדובר רק במיקום גיאוגרפי של הפלת הפור, אלא בעמדה נפשית-עקרונית של מפיל הפור. כשם שהנחת היסוד בהפלת הגורל של המן היא הדטרמיניזם המוחלט והקבוע, שלא ניתן להתווכח עמו, כך אמנם גרלות עם ישראל מבטאים עולם עליון מוחלט שנקבע לנצח נצחים. אלא, שפור אחד מופל "לפני המן" ואילו השני "לפני ה'". הבדל מועט הגורר בעקבותיו משתה או צום; השתכרות ופריצות או תשובה וכפרה. המן רואה עצמו שולט בכוחות הטבע הפועלים ומשפיעים על תכונת הימים, וממילא, הקוסם שמפיל את הפור עושה זאת לפני המן. לעומתו, עומדים הכהן הגדול ויהושע ומפילים גרלות לפני ה', אשר הוא זה אשר יקבע את הקביעה המוחלטת והנצחית.

שני גרלות ושתי תפיסות עולם. שני עולמות מוחלטים המעמידים את האדם לנוכח אמת אבסולוטית, הכופה עצמה עליו. אך זה נכפה על ידי חוקי עולם (או חוקי

מרדכי ואסתר

פרופ גרוסמן מצביע על קושי מסוים בקריאת הדברים אותם שלח מרדכי לאסתר. בדברים ששם מרדכי בפי התך ישנם שלושה מוקדים, ובקשה - שאסתר תיכנס אל המלך.

21. אסתר ד', ז-ח:

"וַיִּגֵד לוֹ מֶרְדֳּכָי

1. אֶת כָּל אֲשֶׁר קָרָהוּ

2. וְאֵת פִּרְשֵׁת הַכֶּסֶף אֲשֶׁר אָמַר הֶמֶן לְשָׂקוֹל עַל גִּנְזֵי הַמֶּלֶךְ בַּיהוּדִים [קרי: בַּיהוּדִים] לְאַבְדָם.

3. וְאֵת פִּתְשָׁן כְּתָב הַדָּת אֲשֶׁר נָתַן בְּשׁוֹן לְהַשְׁמִידם נָתַן לוֹ לְהִרְאוֹת אֶת אֶסְתֵּר וּלְהַגִּיד לָהּ

(ובקשתו) - וּלְצַוֹת עָלֶיהָ לְבֹא אֶל הַמֶּלֶךְ לְהִתְחַנֵּן לוֹ וּלְבַקֵּשׁ מִלְּפָנָיו עַל עַמָּהּ."

לדעת פרופ גרוסמן, סביר להניח שהחלק הראשון ("כל אשר קרהו") רומז לסכסוך הפרטי-האישי שבין מרדכי להמן, כלומר רומז לסירובו להשתחוות להמן, וכיצד התגלגל דבר זה לפור. החלק השלישי שבדבריו ברור גם הוא: מרדכי מבקש מהתך שיראה לאסתר את גזירת המן העוסקת בהשמדת היהודים.

אולם, כיצד יש להבין את החלק השני שבדברי מרדכי? מה פשר 'פרשת הכסף' בה עוסק מרדכי? מדוע הצעת התשלום של המן למלך כה חשובה עד לידי אזכורה בשנית, בתיאור הדיאלוג שבין מרדכי לאסתר? גם אם המלך היה מקבל בסופו של דבר את התשלום שהציע המן התמיהה הייתה במקומה, אולם קל וחומר כעת, לאחר שאחשורוש וויתר על ממון המן ("הכסף נתון לך"), לא ברור מה ראה מרדכי להזכיר את 'פרשת הכסף' ברגעים קריטיים אלו לגורל האומה.

אסתר מספרת לאחשורוש

התמונה בה אסתר מיידעת את המלך בדבר גזירת המן במשתה השני שערכה (ז', ג-י) היא תמונה מרובת קשיים. כיצד זה מלך, שנתן את הסכמתו להשמדת עם שלם אך לפני חודש (ואולי אף רק לפני כמה ימים), כבר שכח החלטה חשובה זו? קשה להניח שגזירה מעין זו יצאה לרוב מתחת ידי אחשורוש (וככל הנראה לא יצאה שוב אף לא פעם), גם אם מדובר במלך חסר אחריות הנתון למצבי רוח.

זאת ועוד, היהודים שבממלכת אחשורוש לא הסתירו את צערם ויגונם מגזירה זו.

22. אסתר ד', ג:

"ובכל מדינה ומדינה מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע אבל גדול ליהודים וצום ובכי ומספד שק ואפר יצע לרבים"

האם המלך אינו מודע לתסיסה המונית זו ברחבי ממלכתו? שהרי לא רק אזרחי מלכות אחשורוש הרחוקים נוהגים מנהגי אבלות אלו, אלא גם עבדי המלך הקרובים, היושבים דרך קבע בשער המלך.

23. אסתר ד', א-ב:

"ומרדכי ידע את כל אשר נעשה ויקרע מרדכי את בגדיו וילבש שק ואפר ויצא בתוך העיר ויזעק ויזעק זעקה גדולה ומרה. ויבוא עד לפני שער המלך כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק"

אמנם סביר, שאחשורוש אינו שומע את תוכנו המדויק של זעקות היהודים, וגם סביר ששרי המדינות מטפלים בהתפרצויות אלו ולא כל קול זעקה מגיע לאוזני המלך אחשורוש. אבל לדעת פרופ גרוסמן, סביר שאחשורוש יודע על מרמור היהודים בממלכתו, ואך מתבקש שהוא קושר מרמור זה עם גזירת המן שהוא נתן לה את רשותו. כיצד זה, אם כן, מתפלא כל כך המלך לשמוע את דבר הגזירה מפי המלכה אסתר?

ניתן להעלות שלושה כיוונים פרשניים בהתמודדות עם שאלה בסיסית זו:

א. המלך מופתע מכך שהגזירה חלה גם על אסתר. מאחר וזהותה של אסתר לא הייתה ידועה למלך (בי, י, כ), הוא לא ידע שהיא חלק מהעם עליו הוא והמן כתבו את הגזירות.

ב. כחלק מעיצוב דמותו הקריקטורית של אחשורוש, גם כאן, המלך 'השיכור והטיפש' אינו זוכר את דבר הגזירות עליו המן סיכם עימו.

ג. המלך אמנם יודע 'מיהו זה ואיזה הוא', אולם הוא עושה עצמו כמי שאינו יודע. לא נוח למלך להראות עצמו כמי שהסכים לגזירה כזו, ועל כן הוא משחק בתמונה זו דמות מופתעת.

אולם, שלוש גישות אלו אינן מתאימות לעיצוב תמונה זו ולתכניה. קשה לומר שהפתעת המלך קשורה בזהות המלכה, מפני שלא אלו המילים שהוא אומר. המשפט הפורץ מפי המלך בעת התרגוזות אינו: 'וכי גם את מעם היהודים?!' או משפט דומה. דברי המלך נוגעים בעצם ייסוד הגזירה במלכותו, ללא ידיעתו: 'מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן', כלומר, המלך אינו מעלה על דעתו כי מדובר בגזירות להן נתן את הסכמתו, וכי האיש ש"מלאו לבו לעשות כן" הוא המן היושב לפניו.

באופן קיצוני עולה קריאה זו מתוך תרגום יונתן.

24. אסתר ז', ה:

"ואמר מלכא אחשורוש ואמר לאסתר מלכתא: מן הוא דין ובאידין אתר הוא גברא חציפא וחיבא ומרודא די אמלכנייה לבביה למעבד כדין"

למעשה מודע לגזירות. המגילה מציירת את המלך כמופתע (באמת!) וככועס (באמת!) בשל קיום גזירות שמד אותן הזכירה אסתר.

אולם לדעת פרופ גרוסמן, לא רק את תגובת המלך קשה להבין בתמונה זו. גם פעולת אסתר נראית מפתיעה במבט ראשון. בדברי אסתר למלך היא הדגישה את הערכתה השלילית לאיש שעומד מאחורי גזירה נוראה זו: **"איש צר ואויב המן הרע הזה."**

על פניו, אין אסתר נוהגת בחוכמה והיא מסכנת את אפשרות ההצלה היחיד שנוטר ליהודים, שהרי האיש העומד מאחורי גזירה זו (משפטית) הוא אחשוורוש החתום על הגזירות.

גם אם ברצונה לבטלן, אין זה מן החוכמה לטפול רשע כה רב על מחולל או מאפשר הגזירה, שהרי דבר זה רק ירחיק את אחשוורוש מהזדהותו עם כאבה של אסתר.

הגמרא חשה במתח זה באומרה.

29. **בבלי, מגילה, דף ט"ז ע"ב:**

"איש צר ואויב המן הרע הזה" - אמר רבי אלעזר מלמד שהיתה מחווה כלפי אחשוורוש ובא מלאך וסטר ידה כלפי המן"

כלומר, אחשוורוש הוא למעשה אותו איש צר ואויב, באשר הוא המולך על מלכותו ובשל הסכמתו להצעת המן יש לראות בו שותף למזימה.

ומוסיף פרופ גרוסמן, שכשם שתגובת אחשוורוש אינה מובנת, וכשם שפעולת אסתר אינה ברורה, כך גם המן, נראה כפועל בחוסר היגיון. לאחר שאחשוורוש כעס על המן, ביקש הלה על נפשו. אך למרבה ההפתעה הוא עשה זאת מאסתר! ולגמרי לא ברור, מה ראה המן לבקש ולהתחנן על נפשו לפני אסתר, שזה עתה התברר לו כי היא חלק מהעם אותו הוא מבקש להשמיד ולהרוג, טף ונשים ביום אחד, ולא לבקש מאת המלך, שהוא יועצו הקרוב ביותר ובוודאי המלך מכבדו. מה גם, שהמן יכול היה לנסות ולהזכיר למלך את אישורו לדבר, ואולי המלך מעדיף היה לסלק את אסתר מהבמה המלכותית ולא את יועצו הקרוב המן, לאחר שזה עשה כרשות שניתנה בידו.

מסקנת הדברים היא, שהקריאה הפשוטה ביותר של תמונה זו היא שהמלך אמנם לא היה מודע לדבר הגזירות עליהן דיברה אסתר. לכן הוא מופתע כל כך, לכן הוא כועס כל כך, ולכן המן אינו מבקש על נפשו מאת המלך עצמו אלא מעם אסתר.

לאור כל זאת נשאלת השאלה עליה נדון בשיעור הבא: מה פשר התנהגות הגיבורים בתמונה זו? האומנם שכחו המלך והמן את הסכמת אחשוורוש לגזירת השמד אותה הציע המן?

המלך רואה בגוזר גזירה זו מורד במלכות, וברור שאין כוונתו רק לחוסר ידיעת המן שגם אסתר קשורה בעם עליו נגזרה גזירה. מתוך דברי המלך ניכר שלפחות ברגע הנידון הוא אינו קושר את דברי אסתר עם הגזירות עליהן המן דיבר עימו.

לדעת פרופ גרוסמן, גם המשך התפתחות התמונה הנידונה אינו מתאים לפרשנות הרואה בשיוך אסתר לעם היהודים את הדבר שכה הפתיע את המלך. קשה להניח שאך בשל חוסר ידיעה זו של המן (ושלו עצמו) יגזור המלך מיתה על המן ויתלהו על העץ. זהו עונש שמתאים יותר למורדים במלכות ולא למשנה למלך שעשה טעות בשגגה, מה גם שהמלך עצמו שותף לשגגה זו בהיותו חתום על הגזירות. יכול היה המלך לפטור במקום את אסתר (ומשפחתה) מגזירת המן, שהיא גזירתו, ולהמשיך במשתה שמח וטוב לב (תוך שהוא עוקץ את אסתר על הסתרתה את זהותה הלאומית).

קשה גם להניח שתמונה זו מבוססת על שכחת המלך השתוי את הגזירות להן הסכים. אם אמנם כך, מצפה הקורא שהמן יבקש על חייו מאת המלך, וינסה להזכיר לו את דבר שיחתם הסודית ואת הסכמת המלך לאגרות שכתב בשמו. התפתחות העלילה מורה, שגם המן מבין ש"כלתה אליו הרעה מאת המלך" (ז', ז), וקשה להניח שמדובר בשכחה רגעית.

לדעת פרופ גרוסמן, עיצוב התמונה מורה, שהמלך נדהם לשמע תוכן דברי אסתר ולשמע דבר הגזירות. המגילה מדגישה את הפתעתו הגדולה של המלך בעזרת החזרה על הפועל.

25. **אסתר ז' ה:**

"ויאמר המלך אחשוורוש ויאמר לאסתר המלכה"

כפילות זו מעצבת את דמות המלך כמופתעת וככועסת.

26. **הראב"ע במקום:**

"ויאמר המלך אחשוורוש ויאמר" - פעמיים, להורות שהמלך כעס מיד ומרוב כעסו אמר במהירות מי הוא זה"

כך עולה גם מתוך תיאור יציאת המלך לגינת הביתן.

27. **אסתר ז', ז:**

"והמלך קם בחמתו ממשטה היין אל גנת הביתן"

התחושה היא שיציאתו של המלך קשורה ב"חמתו", בכעסו, שכל כך התגבר, עד שהיה עליו לצאת להירגע עם כוס יין במרפסת... יושם לב, שגם מנקודת המבט של המן המלך נראה ככועס ובלתי ניתן לשליטה.

28. **אסתר ז' ח:**

"וירא המן כי כלתה אליו הרעה מאת המלך"

משום כך, קשה לומר שהסיפור מעודד קריאה הרואה את המלך כמשחק אדם מופתע ונדהם, אולם כל העת